

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота

магістра

з теми: “КОРЕКЦІЯ ПОРУШЕННЯ СПРИЙМАННЯ У
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ
МОВЛЕННЯ”

Виконала студентка групи KorL1-M18z
спеціальність 016. Спеціальна освіта.
Логопедія. Спеціальна психологія
Вашеньяк Юлія Вікторівна

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук, доцент
Гаврилов О.В.

Рецензент:
Миронова С.П., доктор педагогічних наук,
професор, завідувач кафедри корекційної
педагогіки та інклюзивної освіти

м. Кам'янець-Подільський – 2019 року

ЗМІСТ

Вступ	3
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ПСИХІКИ ДИТИНИ	
7	
1.1. Психолого-педагогічна характеристика дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку.	7
1.2. Сприймання і його значення для психічного розвитку особистості.	20
1.3. Особливості процесів сприймання у різних категорій дітей з порушеннями психофізичного розвитку	27
Висновки до першого розділу	
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ПРОЦЕСІВ СПРИЙМАННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ	
.....	
2.1. Розробка методики дослідження сприймання у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку	34
2.2. Аналіз отри маних результатів.	43
Висновки до другого розділу	
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ КОРЕКЦІЇ ПРОЦЕСІВ СПРИЙМАННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ	
.....	
3.1. Розробка системи корекційних занять з розвитку процесів сприймання у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку молодшого шкільного віку.	34
3.2. Визначення ефективності проведення роботи з корекції процесів сприймання у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку молодшого шкільного віку.	43
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51

ВСТУП

Актуальність дослідження. Однією з засад психогенезу особистості є пізнання і перетворення людиною світу, що її оточує. Людина самостійно формує у собі модель світу, яка є центральною частиною її психічного життя. Цю модель спеціалісти описують у вигляді взаємодії таких великих блоків, як психічні функції, структура цінностей, цензура і система психологічного захисту – бар'єрів.

Когнітивна, тобто пізнавальна, сфера особистості має принципове навантаження у плані побудови моделі світу. Серед пізнавальних процесів виділяють відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, увагу, уяву.

Відчуття, сприймання і уявлення існують як у людини, так і у тварини. Однак ці форми чуттєвого відображення у них не є тотожні. Праця і мовлення сформували специфічно людські відчуття і сприймання, які відрізняються змістом, фізіологічними механізмами і місцем у процесі пізнання. У тварин це, як правило, вища форма орієнтування, а у людини – початкова форма пізнання.

Другий ступінь пізнання – логічне пізнання – властиві лише людині. До нього належать мислення і уява. Вони є основою специфічно людського пізнання, перетворювальної функції людського інтелекту, продуктивності і творчої діяльності особистості.

Але основою логічного пізнання залишаються такі психічні процеси, як відчуття і сприймання. Саме завдяки їм людина не лише отримує інформацію про навколишню дійсність через аналізаторні системи, але й виконує первинне опрацювання, розрізнення, розподіл даної інформації у відповідні блоки для подальшого детального її опрацювання. Порушення діяльності аналізаторних систем, які забезпечують інформацією головний мозок призводить до значних відхилень у діяльності як окремих мозкових структур, так і психіки суб'єкта в цілому.

Відповідно до концепції сенсорного розвитку сприймання є процес формування перцептивних дій (О. Запорожець). Недорозвинені, неповноцінні перцептивні сприймання призводять до ускладнень сприймань зовнішнього

світу, яке розглядається як первинна, чуттєва основа навчальної та трудової діяльності особи, позначаються на її ефективності.

Вплив процесів сприймання на діяльність людини і виникнення відхилень у психіці, обумовлені їхніми порушеннями вивчали такі спеціалісти, як Л. Виготський, П. Гальперін, О. Запорожець, Р. Кошелєвський, О. Леонт'єв, А. Лосєв, О. Лурія, С. Рубінштейн, А. Шахнорович та інші.

Недорозвиток процесів сприймання у дітей з порушеннями мовлення вивчався такими спеціалістами, як Р. Беловою-Давид, Н. Веренцовою, Е. Колесніковою, Н. Гавриловою, К. Луцько та іншими. Вплив даних відхилень на розвиток звуковимови, формування словника та граматичної сторони мовлення вивчали Н. Гаврилова, Г. Каше, Р. Левіна, О. Рєвущька, М. Савченко, Є.Соботович, Т. Філічова, Н. Черєдніченко, М. Шєремет.

Проблема порушень мовлення у дітей з типовим розвитком мовленнєвими відхиленнями розглядалася Н. Гавриловою, Р. Левіною, О. Рєвущькою, М. Савченко, Є.Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, Т. Філічова, Н. Черєдніченко, М. Шєремет та іншими. Але багато питань залишаються відкритими і на даний момент, особливо ті з них, що стосуються загального психологічного розвитку цих дітей. Вони вивчені не до кінця. Лише окремі автори вказували на особливості впливу порушень таких психічних процесів, як відчуття, сприймання на загальний рівень розвитку дітей з порушеннями мовлення.

Психічний розвиток дітей даної з недорозвитком сприймання окремо не вивчався. Це питання є важливим і актуальним з нашої точки зору, тому що корекція сприймань як основи формування психічних функцій суб'єкта визначає успіх не лише у навчанні дітей з порушеннями мовлення, але і успіх проведення логопедичної корекції, а саме постановки звуків, особливо введення їх в мовлення, формування фонематичної, лексичної та граматичної сторін мовлення.

Мета: дослідити особливості розвитку процесів сприймання у дітей з порушеннями мовлення.

Об'єктом наукової роботи виступає процес розвитку сприймання у дітей з порушеннями мовлення.

Предметом дослідження є вивчення особливостей сприймання дітей з порушеннями мовлення.

Завдання наукової роботи:

- на основі аналізу наукової літератури визначити особливості розвитку процесів сприймання у дітей з типовим розвитком з порушеннями мовлення;
- розробити методику досліджень сприймання у дітей з типовим розвитком та з порушеннями мовлення і проаналізувати результати;
- розробити систему занять з корекції процесів сприймання і визначити ефективність їх використання на індивідуальних та мікрогрупових логопедичних заняттях.

Практичне значення дипломного проекту: результати проведених досліджень дозволяють адекватніше оцінити здатність дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку до роботи з ними у плані виправлення мовленнєвих відхилень та формування особистості в цілому, що сприяло б ефективнішій організації процесу корекції в цілому і корекції порушень мовлення зокрема.

У процесі дослідження ми використовували такі **методи**: аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури, спостереження, бесіда, організація констатуючого та формуючого експерименту.

Дипломне дослідження **проводилося** у закладі дитячої освіти м. Нова Ушиця, Хмельницької області та у закладі дошкільної освіти № 14 м. Хмельницький. Для дослідження ми відібрали групи дві групи (відповідно 6 і 12) дітей із діагнозами дизартрія із фонетико-фонематичним недорозвитком, дизартрія із загальним недорозвитком мовлення третього рівня, дизартрія із загальним недорозвитком мовлення другого рівня та групу з 18 дітей з типовим мовленнєвим розвитком.

Дипломна робота **складається** зі вступу, 2-х розділів, висновків, списку використаних джерел, який нараховує 88 позицій.

ВИСНОВКИ

Значення розвитку процесів сприймання для формування у дітей з порушенням мовлення є неоціненним, адже сприймання виступає вхідними воротами інтелекту, оскільки без відчуття навколишнього світу не відбувається його адекватне самостійне усвідомлення. Лише процеси сприймання відповідають за утворення в корі головного мозку цілісної системи уявлень про навколишній світ.

1. Результати констатувального етапу дослідження дозволяють зазначити, що за всіма проведеними субтестами показники зорового сприймання у дітей із загальним недорозвитком мовлення є нижчими, ніж у дошкільників з типовим розвитком мовлення.

Результати виконання субтесту на зорово-рухову координацію дітьми з типовим розвитком мовлення і з порушеннями мовленнєвого розвитку свідчать про те, що засвоєння навичок просторового сприймання у них ще не завершене (до низького і середнього рівнів зараховано 34% і 55% дітей з порушеннями відповідно). Такі результати зумовлені тим, що завдання на відтворення фігури за крапковим контуром й пошук такої самої за формою фігури з ряду запропонованих є складним завданням, яке вимагає одночасної активізації зорово-просторового сприймання, довільної пам'яті, логічного мислення, дрібної моторики й продуктивної уяви. Оскільки у дітей з порушеннями мовлення недостатній розвиток навичок сприймання зумовлює гальмування і інших пізнавальних процесів, то це і зумовлює той факт, що результати даного субтесту у даній категорії дітей рівня є найгіршими.

Ефективність сприймання форми предметів у дітей із порушенням мовленнєвого розвитку і дітей з типовим розвитком мовлення значною мірою відрізняється. Так, результати виконання завдань другого субтесту дітьми з порушеннями мовлення є значно гіршими, ніж у дітей з типовим мовленнєвим розвитком (до низького рівня було віднесено 22% дітей з типовим розвитком мовлення і 55,5% обстежених з порушеним розвитком мовлення, а високий рівень спостерігався у 22% дітей з типовим розвитком і лише у 5,5% дітей з

порушеннями мовлення). Такі результати пояснюються тим, що діти з порушеннями мовленнєвого розвитку не вміють виділяти суттєві деталі у зображуваному об'єкті.

При виконанні завдань третього субтесту на сталість оразів предметів було виявлено, що накладання предметів один на одний майже не впливає на ефективність зорового сприймання дітей з типовим розвитком мовлення. При цьому необхідно відзначити, що і у дітей з порушеннями розвитку мовлення результати не є значно нижчими. Але одержані результати свідчать про певну складність одночасного сприймання дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку предметів при їхньому накладанні один на інший.

Результати сприймання форми предметів за методикою “Чим залатати килимок?” у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку є значно вищими, ніж результати зорового сприймання геометричних фігур за попередніми методиками, хоча і не досягають показників дітей з типовим розвитком мовлення. Такі результати зумовлені тим, що формування абстрактного мислення у дітей цієї групи проходить тільки початкові етапи і конкретні, побутові об'єкти (килимки й латки) є значно легшими для сприймання дітьми даної групи, ніж абстрактні геометричні фігури. Однак і за цією методикою результати в групі дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку є значно нижчими, ніж в групі дітей без мовленнєвих відхилень.

Найбільш складними завданнями для дітей, як і на етапі констатувального експерименту, залишаються зорово-просторова координація, сприймання предметів в ускладнених умовах (зашумлення, накладання та ін.), сприймання положення предметів в просторі, завдання на сприймання з одночасним використанням інших пізнавальних процесів. Одержані результати свідчать про необхідність впровадження і продовження корекційно-розвивальної роботи в спеціальних закладах дошкільної освіти. Основна увага у такій роботі має приділятися корекції та розвитку тих операцій сприймання, розвиток яких у дітей відбувається найбільш важко і повільно. Впровадження такої роботи сприятиме підвищенню ефективності логопедичної роботи з

подолання мовленнєвого порушення дітей, а в подальшому – успішності їх шкільного навчання й засвоєння соціального досвіду.

З метою проведення формувального етапу дослідження була розроблена система занять, спрямована на формування процесів сприймання у дошкільників з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Мета першого заняття – розвиток вміння сприймати образи предметів. Завдання другого – розвиток цілісності сприймання. Формування цього вміння проводилось у два етапи: на першому етапі дитині показували малюнки, композиційно незавершені і завдання дитини полягало у визначенні деталей, яких не вистачає; на другому їй показували знайомі предмети і вона також повинна вказати на їхні недоліки. На третьому занятті відбувалось формування здатності до розрізнення кольорів, на четвертому – розвиток сприймання кольору. Завданням п'ятого заняття було вже безпосереднє формування зорово-просторових сприймань. Воно стало основою для шостого і сьомого заняття – формування зорового і тактильного сприймання форми та розвиток сприймання величини предметів.

Заняття проводились у 4 етапи індивідуально. На першому етапі відбувалось зорове ознайомлення з формою; на другому – кінестетичне ознайомлення з формою; на третьому – зорове впізнання форми і кінестетичний вибір; на четвертому – відбувалося кінестетичне впізнавання і зоровий вибір.

У результаті проведеного експериментального дослідження у 16,6% дітей сформувались всі види сприймання, на формування яких були спрямовані наші заняття. Причому потрібно зазначити, що рівень недорозвитку мовлення у них був порівняно з іншими школярами вищий. Це є свідченням того, що формування процесів сприймання є безпосередньо пов'язане з мовленням.

У 50% відсотків дошкільників спостерігався недорозвиток цілісності сприймання та зорво-просторового сприймання. Інші види сприймання – такі як сприймання образу, кольору, форми, величини у них було розвинені порівняно краще. На їхнє формування не потрібно було витратити багато часу. Розвиток мовлення у дітей цієї групи був дещо нижчим, а ніж у дітей першої групи.

Третю групу (33,4%) склали діти, в яких спостерігався низький показник розвитку процесів сприймання. Вони не змогли цілісно усвідомити предмети, виділити в них конкретні ознаки. Це обумовлюється тим, що в них спостерігався значний недорозвиток зорово-просторового сприймання і орієнтації. Вони частково усвідомили образ та колір предметів, а форма та величина так і не знайшли їхнього розуміння. Розвиток мовлення у них був найнижчий порівняно з попередніми групами школярів.

Отже, проведене дослідження дозволило виділити три групи учнів з різним рівнем розвитку процесів сприймання. У першої групи – 16,6% сприймання було розвинене найкраще, у другої – 50% воно характеризувалось середнім розвитком, у третьої – 33,4% знаходилось на низькому рівні.

Результати проведення експерименту показали, що діти з порушеннями мовлення швидше починають сприймати дані ознаки, а ніж запам'ятовують відповідне слово, яке позначає їх. Так, у дітей сприймання всіх цих ознак сформувалось після проведення нами шести занять, але перші назви учні засвоїли лише через два місяці (після дванадцяти – чотирнадцяти занять)

Отже, в процесі проведеного дослідження нами визначено, що у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку спостерігається не стільки порушення сприймання, скільки його недорозвиток, який в процесі проведення корекційних занять швидко долається., які гальмують засвоєння слів, що позначають назви ознак предметів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б.Г. Воспитание внимания у школьника. Л.: Лениздат, 1939. 234 с.
2. Асатиани Н.М., Козаков В.Г., Фрейдин Ю.Л. Актуальные вопросы неврологии и психиатрии. Тбилиси: Апартару, 1986. 346 с.
3. Асратян Э.А. Очерки по высшей нервной деятельности. Ереван: Изд-во АН Армянской ССР, 1977. 346 с.
4. Барищук Г.С. Мова наших дітей. Виправлення порушення звуковимови у дітей. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2007. 64 с.
5. Бауэр Т. Психическое развитие младенца. М.: Прогресс, 1985. 245 с.
6. Белова-Давид Р.А. К вопросу систематизации речевых расстройств у детей // Нарушение речи у дошкольников. М.: Просвещение, 1969. С.11-47
7. Белова И.К., Былич Р.В., Волкова И. Н. и др. Учебно-методический комплект «Готовимся к школе». М.: ООО «Ника-пресс», 1998. 191 с.
8. Белова О.Б. Спеціальна методика розвитку мовлення. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2018. 212 с.
9. Белова О.Б. Пропедевтика мовленнєвих порушень. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2017. 140 с.
10. Блінова Г.Й. Альбом для обстеження мовлення у дитини: Навчально-методичний посібник: В 2 ч. К.: Благовіст, 2001. 215 с.
11. Богущ А. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. 2-е видання. К.: Видавничий дім «Слово», 2010. 374 с.
12. Варенцова Н.С., Колесникова Е.В. Развитие фонематического слуха у дошкольников. М.: Просвещение, 1997. 152 с.
13. Выготский Л. Проблемы дефектологии. М.: Просвещение, 1995. 527 с.
14. Выготский Л.С. Основы дефектологии: Собр. соч. в 6-и томах: Т.5. М.: Педагогика, 1987. 598 с.
15. Гаврилова Н.С. Обстеження особливостей розвитку фонематичних процесів у дітей з порушеннями мовлення / Н.С.Гаврилова // Науковий часопис

НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія, 19. Корекційна педагогіка та психологія: зб. нак. Праць. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. №15. С.57-63.

16. Гаврилова Н.С. Вплив недорозвитку кінестетичного праксису на формування у дітей вимови фонем / Н. С. Гаврилова // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія / за ред. О.В. Гаврилова, В. І. Співака. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. Вип. II. С. 23-36.

17. Гаврилова Н.С. Нейропсихологічна структура та механізми порушення фонематичних процесів у дітей з дислалією, ринолалією та дизартрією / Н. С. Гаврилова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер. соціально-педагогічна / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. Вип. 15. С. 120-127.

18. Гаврилова Н.С. Нарушения развития кинетического и кинестетического праксиса у детей с дислалией, ринолалией и дизартрией / Н. С. Гаврилова // Современная образовательная среда: приоритетные направления развития: материалы междунар. науч. конф. (Минск, 22-23 окт. 2009 г.): в 4 ч. Минск, 2010. Ч. 3. С. 293-300.

19. Гаврилова Н.С. Класифікації порушень мовлення / Н.С. Гаврилова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер. соціально педагогічна. Вип. XX : у 2-х ч., ч.1 / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2012. – С. 293-315.

20. Гаврилова Н.С. Методика формування моторної готовності до оволодіння правильною вимовою фонем у дітей з дислалією, ринолалією та дизартрією / Н.С. Гаврилова // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам'янець–Подільського національного університету ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. Вип. 15. С. 110-124.

21. Гаврилова Н.С. Порухення фонетичного боку мовлення у дітей: Монографія / Н.С.Гаврилова // Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2011. 200 с.
22. Гальперин П.Я. Экспериментальное формирование внимания / П.Я. Гальперин, С.Л. Кабыльницкая // М.: Изд-во Московского университета, 1974. 122 с.
23. Гоноболин Ф.Н. Внимание младшего школьника // Психология младшего школьника /Под ред. А.Н. Леонтьева. М.: АПН РСФСР, 1960. 124 с.
24. Грибова О.Е. Технология организации логопедического обследования: метод. пособие. М.: «АЙРИНПРЕСС», 2005. 96 с.
25. Григоренко Н.Ю., Цыбульский С.А. Диагностика и коррекция звукопроизносительных расстройств у детей с нетяжелыми аномалиями органов артикуляции. М.: Книголюб, 2003. 144 с.
26. Данилова Н.Н., Крылова А.Л. Физиология высшей нервной деятельности. М.: Учебная литература, 1977. 214 с.
27. Дидактичний матеріал для логопедичних занять / Блінова Г.Й., Бернацька Л. Й. та ін. К.: Радянська школа, 1985. 280 с.
28. Энциклопедия психологических текстов для детей / Под ред. И. Книгина. К.: Аркадия, 1997. 486 с.
29. Ефименкова Л.Н. Формирование речи у дошкольников. М.: Просвещение, 1981. 112 с.
30. Жильцова О. Л. Недоліки мовлення дітей і шляхи їх подолання. К.: Тов. «Знання» УРСР, 1971. 48 с.
31. Жукова Н.С., Мастюкова Е.М., Филічєва Т.Б. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников. М.: Просвещение, 1990. 239 с.
32. Журова Л.Е., Эльконин Д.Б. К вопросу о формировании фонематического восприятия у детей дошкольного возраста. М.: Просвещение, 1963. 103 с.
33. Запорожец А.В., Лисина М.И. Психологические проблемы развития детского восприятия. М.: Просвещение, 1966. 216 с.

34. Каше Г.А. Подготовка к школе детей с недостатками речи: Пособие для логопеда. М.: Просвещение, 1985. 207 с.
35. Ковшиков В.А. Психолингвистика. Теория речевой деятельности / В. А. Ковшиков, В. П. Глухов. М.: АСТ: Астрель, 2007. 318 с.
36. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія: навчальний посібник. К.: Знання, 2010. 293 с.
37. Коркина М.В., Лакостина Н.Д., Личко А.Е. Психиатрия. М.: Медицина, 1995. 486 с.
38. Кравченко И.А. Игры и упражнения со звуками и буквами. М.: «Гном-Пресс», Новая школа, 1999. 64 с.
39. Крутій К.Л. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2005. 208 с.
40. Кошелевський Р. Основи дитячої рефлексотерапії. Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. 248 с.
41. Лалаева Р.И. Логопедическая работа в коррекционных классах / Р.И.Лалаева. М.: ВЛАДОС, 1999. 140 с.
42. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. М.: Изд-во МГУ, 1972. 314 с.
43. Логопедія: підручник / за ред. М.К. Шеремет. К.: Слово, 2017. 856 с.
44. Логопедия / Под ред. Л.С. Волковой. М: Просвещение, 1989. 528 с.
45. Логопедична допомога дітям з фонетико-фонематичними вадами мови: Методичні рекомендації / Укл. М. В. Артюх. К.: ІЗМН, 1996. Ч. I. 126 с.
46. Лопатинська Н.А. Неврологічні основи логопедії. Курс лекцій.К.: Видавничий дім “Слово”. 2017. 152 с.
47. Лосев А.Ф. Проблемы символа и реалистическое искусство. М.: Искусство, 1995. 216 с.
48. Лурия А.Р. Основы нейропсихологии. М.: Медицина, 1973. 374 с.
49. Луцько К.В. Полісенсорна основа формування мовлення в дітей з особливими потребами // Дефектологія. 2001. №1. С. 26-29.

50. Макарова С. Щоб ротик був слухняний. Логопедичний практикум. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 160 с.
51. Малярчук А.Я. Обстеження мовлення дітей: Дидактичний матеріал. К.: Літера ЛТД, 2003. 104 с.
52. Максименко В.С. Фронтальна робота з усунення загального недорозвинення мовлення у дошкільників / Максименко В.С., Козлова В.А. Кіровоград: Видавництво КОІППО ім. В. Сухомлинського, 2005. 91 с.
53. Максимова Н.Ю., Мілютіна К.Л., Піскун В.М. Основи дитячої патопсихології. К.: Перун, 1996. 586 с.
54. Новоторцева Н.В. Развитие речи детей. Ярославль: ООО «Академия развития», 1996. 240 с.
55. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник / С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М. П. Матвеева; за заг. ред. С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 264 с.
56. Основы логопедии / Т.Б. Филичева, Н.А. Чевелева, Г.И.Чиркина. М.: Просвещение, 1989. 223 с.
57. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. М.: Международная педагогическая академия, 1994. 486 с.
58. Петухова Т.В. Развитие произвольного внимания у детей дошкольного возраста // Учёные записки Пятигорского педагогического института / Под ред. А.В. Запорожца, Д.Б. Эльконина. М.: Просвещение, 1964. 318 с.
59. Правдина О.В. Логопедия. М.: Просвещение, 1973. 272 с.
60. Розвиток уяви в урочний та позаурочний час у дітей з затримкою психічного розвитку: Методичні рекомендації / Укл. Т. Свістунова-Вісковатова. К.: ІЗМН, 1996. 96 с.
61. Рібцун Ю.В. Мовленнєві намистинки для маленької дитинки: навчально-методичний посібник / Ю.В. Рібцун. К.: Літера ЛТД, 2010. 160 с.

62. Рібцун Ю. Граємо з дитиною всією родиною // Дошкільне виховання. 2005. № 5. С. 23-28.
63. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника. М.: Просвещение, 1986. 216 с.
64. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. 3-є видання, доповнене. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2009. 160 с.
65. Сєдих Н.О. Вчимося писати й говорити правильно. Поради логопеда. Х.: Вид. група «Основа», 2007. 176 с.
66. Семенович А.В. Нейропсихологическая диагностика и коррекция в детском возрасте. М.: Академия, 2002. 284 с.
67. Соботович Є.Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (в його фонетико-фонематичній ланці) дітей дошкільного віку // Дефектологія. 2002. №3. С.2-5.
68. Соботович Є.Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. К.: Актуальна освіта, 2004. С. 7-35.
69. Соботович Е.Ф. Порухення мовного розвитку в дітей та шляхи їх корекції: Навчально-методичний посібник.- К.: ІСДО, 1995.
70. Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник / за ред. В.І. Бондаря. Луганськ: Альма-матер, 2003. 436 с.
71. Тарасун В.В. Логодидактика. К.: Вид-во Нац. педун-ту, 2004. 348 с.
72. Тарасун В.В. Психолого-педагогічна допомога дітям переддошкільного віку з особливостями розвитку. Монографія. К.: Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. 392 с.
73. Тищенко В., Рібцун Ю. Як навчити дитину правильно розмовляти: Від народження до 5 років: Поради батькам. К.: Літера ЛТД, 2009. 128 с.
74. Токарева О. Особливості засвоєння мови дошкільниками з нормальним та порушеним розумовим розвитком // Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип.1. К.: Актуальна освіта, 2004. С. 43-61.
75. Ткачова Л. Ткачова Н. Розвиваймо фонематичний слух дитини // Дошкільне виховання. 1998. № 3. С. 32-34.

76. Филичева Т.Б. Чевелева Н.А. Логопедическая работа в специальном детском саду. М.: Просвещение, 1987. 142 с.
77. Филичева Т.Б., Чевелева Н.А., Чиркина Г.А. Основы логопедии. М. Просвещение, 1989. 234 с.
78. Филичёва Т.Б., Соболева А.В. Развитие речи дошкольника. Екатеринбург: Изд-во АРТ ЛТД, 2000. 142 с.
79. Фомичёва М.Ф. Воспитание у детей правильного произношения. М.: Просвещение, 1981. 158 с.
80. Хрестоматия по логопедии / Под ред. Л.С. Волковой, В.И. Селиверстова. В 2-х т. М.: Просвещение, 1997. 587 с.
81. Цветкова Л.С. Мозг и интеллект. М.: Просвещение, 1995. 216 с.
82. Чередніченко Н.В., Гайденко В.В., Бурдейка О.А., Алексеєва Н.Ю., Мележик О.А. Формування та корекція складової структури слова у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку. Навчально-методичний посібник. К.: 2019. 130 с.
83. Чудинова Л.М. Работа по развитию речи в подготовительной группе специального детского сада // Дефектология. 1977. №6. С.35-39.
84. Шеремет М.К., Ревуцька О.В. Логопедія (корекційна робота при дислалії): Навчальний посібник. К.: Знання, 2009. 244 с.
85. Шехнорович А.М., Юрьева Н.М. Психолінгвістический анализ семантики и грамматики. М.: Наука, 1990. 344 с.
86. Beneventi H. Dyslexic children show short-term memory deficits in phonological storage and serial rehearsal: an fMRI study / H. Beneventi, F. E. Tonnesen, L. Ersland // International journal of neuroscience. 2009. No. 119. P. 2017-2043.
87. Blomert L. Is there a causal link from a phonological awareness deficit to reading failure in children at familial risk for dyslexia? / L. Blomert, G. Willems // Dyslexia. 2010. No. 16 (4). P. 300-317.

88. Gooch D. Time perception, phonological skills and executive function in children with dyslexia and/or ADHD symptoms / D. Gooch, M. Snowling, C. Hulme // *Journal of child psychology and psychiatry*. 2011. No. 52 (2). P. 195–203.